

VSKS-tieto

Kielistä ja kulttuurista 1700-luvun ja 1800-luvun
alkupuolen Viipurissa

Piia Einonen

VSKS-tieto-sarjassa julkaistaan Viipuria ja sen lähialueita käsittelevää yleistä tietokirjallisuutta. Sarjan taittopohjat on rahoitettu Suomen tiedekustantajien liiton tuella vuonna 2023. Liiton toimintaa rahoitetaan tekijänoikeusjärjestö Kopiosto ry:n keräämillä tiedejulkaisujen käyttökorvauksilla ja nimellisillä jäsenmaksuilla.

Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura on tieteellinen seura, jonka tarkoituksena on lisätä tietoa Viipurin ja sen lähialueiden historiasta. Seura on perustettu vuonna 1845.

VSKS-tieto 8

Kielistä ja kulttuurista 1700-luvun ja 1800-luvun alkupuolen Viipurissa

Piia Einonen, FT, kaupunkihistorian dosentti

VSKS, Helsinki 2026. 16 sivua.

ISSN 2984-5378.

Kielistä ja kulttuurista 1700-luvun ja 1800-luvun alkupuolen Viipurissa

Viipurille tunnusomaisena piirteenä on nähty monikulttuurisuus, jolla viitataan yleensä kielten, etnisten ryhmien ja uskontokuntien kirjoon kaupungissa. Viipuri houkutteli väestöä sekä lähiympäristöstään että kauempaa jo keskiajalta saakka, ja läpi historian sitä on luonnehdittu kansainväliseksi ja monikulttuuriseksi. Viipurin kulttuurinen moninaisuus oli monessakin suhteessa rajakaupunkistatuksen, kaupan ja liikkumisen seurausta. Kielelliskulttuurisesti erityisen merkittäväksi muodostui 1700-luvun alkupuolella tapahtunut rajalinjan siirtäminen, jonka seurauksena Venäjän suunnasta tulevien asukkaiden määrä kasvoi ja venäjän kieli nousi saksan, ruotsin ja suomen rinnalle.¹

Viipurin väkiluvusta ei ole täsmällisiä tietoja, mutta 1700-luvun alussa väkimäärä oli alle 1500 eli vähemmän kuin edeltävällä vuosisadalla. Vuosisadan mittaan porvarien ja heidän kotitalouksissaan asuvien määrä kuitenkin kasvoi ja väkiluku vakiintui noin 3000 asukkaaseen.² Vuonna 1820 kaupungissa oli henkikirjojen mukaan 3 341 asukasta, ja vuonna 1840 asukkaita oli 3 916. Kaupungissa asuvien todellinen määrä oli kuitenkin jatkuvasti virallista

¹ Ruuth, J. W. & Halila, Aimo 1974. *Viipurin kaupungin historia II*, vuodet 1617–1710. Helsinki: Torkkelin Säätiö, 69–70, 75.

² Ruuth, J. W. & Kuujo, Erkki 1975. *Viipurin kaupungin historia III*, vuodet 1710–1812. Helsinki: Torkkelin Säätiö, 49.

väkilukua suurempi, sillä näistä luvuista puuttuvat muiden muassa irtain väestö, sotaväki ja sotapalveluksesta vapautetut perheineen sekä sairaaloiden ja vankiloiden asukit. Väestönkasvu voimistui 1840-luvulta lähtien ja erityisesti 1800-luvun jälkipuoliskolla.³ Lisäksi Viipuri oli merkittävä kauttakulkukaupunki, ja siellä oli paljon niin luvallisia kuin luvattomiakin tilapäisiä oleskelijoita.⁴

Vanhan Suomen yhdistyttyä suuriruhtinaskuntaan vuonna 1812 Viipurin asukkaista oli J. W. Ruuthin laskelmien mukaan saksankielisiä 12,5 prosenttia, ruotsinkielisiä 14 prosenttia, suomenkielisiä 44 prosenttia ja venäjänkielisiä – sotaväkeä lukuun ottamatta – 30 prosenttia. Useat kaupunkilaiset olivat kuitenkin kaksi- tai monikielisiä.⁵ Viipurin porvaristo ja säätyläistö koostuivat etniseltä taustaltaan lähes täysin saksalaisesta, ruotsalaisesta ja venäläisestä väestöstä, kun taas alemmat sosiaaliryhmät olivat kieleltään ja etniseltä alkuperältään lähinnä suomalaisia. Käsityöläisissä oli jonkin verran suomalaisnimisiä ammatinharjoittajia, mutta suurin osa heistäkin oli ruotsalaista tai saksalaista alkuperää. Toisaalta nimi ei välttämättä edes kerro syntyperästä tai äidinkielestä, sillä esimerkiksi erään työmiehen leskelle oli 1800-luvun alkupuolella ilmoitettu sekä venäläinen että ruotsalainen versio nimestä, ja niiden lisäksi sukunimi oli suomalainen: ”Arbetskarle Enkan Palageja Jegorowa (Brita Jöransdotter) Wirolain”. Viipurissa oli kuitenkin tavallista, että yhteiskunnallisessa hierarkiassa ylöspäin kapuaminen vaati suomenkielisiltä jonkun toisen kielen omaksumista.⁶

³ Irtaimiksi väestöksi ovat luokiteltavissa esimerkiksi esikaupunkialueilla asuneet venäläiset ja kaupungissa oleskelleet itselliset sekä irtolaiset. Ruuth, J. W. & Kuujo, Erkki 1981. *Viipurin kaupungin historia IV: 1, vuodet 1812–1840*. Helsinki: Torkkelin Säätiö, 39–43; Paavolainen Jaakko 1981. ”Väestöolot”. Teoksessa *Viipurin kaupungin historia IV: 2, vuodet 1840–1917*. Helsinki: Torkkelin Säätiö, 247; Ijäs, Ulla 2008. *Piikoja ja puotipukuja. Sukupuolittunut työnjako 1820- ja 1830-lukujen Viipurissa*. Tampereen yliopisto: Historian pro gradu -tutkielma, 20.

⁴ Einonen, Piia 2021. Viipuri liikkumisen keskuksena 1800-luvun alkupuoliskolla. *Ennen ja Nyt: Historian tietosanomat* 3/2021, <https://doi.org/10.37449/ennenjanyt.107489>.

⁵ Ks. myös Paavolainen 1981, 247–251.

⁶ KA, Viipurin kämnerinoikeus 11.3.1834; Paavolainen 1981, 247–251; Ruuth & Kuujo 1981, 39–43, 52–55; Tandefelt Marika 2002. *Viborgs fyra språk under sju sekel*. Helsingfors: Schildts, 32–35, 54–55, 62; Schweitzer, Robert 2008. *Finnland, das Zarenreich und die Deutschen*. Gesammelte Studien zum europäischen Nordosten. Festgabe zum 60. Geburtstag des Verfassers. Herausgegeben von Uta-Maria Liertz. Helsinki/Lübeck: Aue-Stiftung/Verlag Schmidt-Römhild, 174–175, 361; Einonen, Piia 2018. Ruotsalainen nasaali ja muita pilkahduksia Viipurin monikulttuurisuudesta 1700-luvulla. Teoksessa *Kuvaukset, mielikuvat, identiteetit – Viipurin kulttuurihistoriaa 1710–1840. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita* 20. Toim. Piia Einonen & Antti Räihä. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, 64–65. Esimerkkitapausten tarkemmat lähdetiedot ovat löydettävissä artikkeleideni lähdeluetteloista.

Viipurin monikielisyys ja -kulttuurisuus on ollut niin arkipuheessa kuin historiankirjoituksessakin toistuva piirre, mutta tutkimustietoa siitä on melko vähän. Kieli on yleisestikin historioitsijalle vaikea tutkimuskohde, koska nykyihmisille historiallisina lähdeaineistoina näyttäytyviä asiakirjoja ei tehty tuleville lukijoille vaan aikalaisten omaan käyttöön ja asioiden dokumentoimiseksi. Kieli oli arkisen vuorovaikutuksen väline, jota ei ollut tarpeen mainita tai kirjata, ellei sitä koettu huomiota herättäväksi piirteeksi tai ellei kielestä aiheutunut jonkinlaisia ongelmia. Konkreettisimmin kielelliset ja kulttuuriset piirteet tulivatkin näkyviin juuri asiakirjoihin merkityissä ristiriitatapauksissa, rikosjutuissa ja vastaavissa, joista käytettävissä oleva lähdeaineisto erityisesti kertoo. Kieliin tai niiden käyttöön liittyvät satunnaiset maininnat valaisevat toisaalta myös sitä, mikä oli arkea. Kun kieleen viitattiin vain satunnaisesti, voi päätellä, ettei kieli ollut ongelma. Viipurissa tultiin siis sujuvasti toimeen kaikilla neljällä kielellä ja vähän muillakin.

Seuraavassa pureudun niin kaupungin hallinnossa ja oikeuslaitoksessa käytettyyn kieleen kuin arkisempaan kielenkäyttöön 1700-luvulla ja 1800-luvun alkupuoliskolla. Erityistä huomiota kiinnitän Viipurin venäläiseen väestönsaan, sillä monessa suhteessa he erottuivat lähdeaineistoissa omanlaisenaan kulttuuriskielellisenä ja uskonnollisena ryhmänä. Lisäksi pohdin historiankirjoitukseen peilaten suomen kielen roolia ja merkitystä kaupungissa.

Oikeusistuinten ja hallintomiesten kieli

Viipurissa hallinnosta vastasivat pormestarit ja raatimiehet, jotka sekä istuivat oikeutta raastuvanoikeutena että hallinnoivat kaupunkia maistraattina. Lisäksi joku raatimiehistä toimi vuorollaan kämnerinä eli kaupungin alemman oikeusistuimen tuomarina. Etenkin näiden oikeusistuinten ja maistraatin aineistoista ja niiden päätöksistä tehdyistä valituksista on mahdollista löytää välähdyksiä kaupungin kielellisistä olosuhteista ja kulttuurin arkisista ilmenemismuodoista. Lähdeaineistolla on kuitenkin vaikutuksensa kieliolosuhteiden tutkimiseen, sillä dokumenteissa käytetty hallintokieli peittää alleen arkisen kielenkäytön. Asiakirjoista löytyy satunnaisia viitteitä siitä, että oikeusistuimissa saatettiin puhua myös muita kieliä, vaikka pöytäkirjat on kirjoitettu kulloisellakin virallisella hallintokielellä. Vallankin 1700-luvun siirtymä Venäjän alaisuuteen näyttäytyy kielellisenä ongelmatilanteena, sillä venäläisviranomaiset olisivat halunneet käytettävän venäjää.⁷

⁷ Ruuth & Kuujo 1975, 174; Einonen 2018, 68–69.

Viipurin maistraatissa vaatimus venäjän kielen käytöstä aiheutti närää ja ukaasien venäjänkielisyys valituksia. Kaupungin budjetissa ei 1700-luvun alkupuolella ollut varaa kääntäjän palkkaamiseen, joten käytännössä raatimiehiksi ja kirjureiksi pyrittiin nimittämään venäjänkielentaitoisia henkilöitä. Maistraattiin ja oikeusistuimille toimitettiin kirjelmiä hakijan, anojan, todistajan tai muun asianosaisen äidinkielen mukaan. Lähinnä käytettiin saksaa, ruotsia ja venäjää mutta satunnaisesti myös muita kieliä, kuten esimerkiksi viipurilaisen viinikellaripalvelija Kiiskin suomenkielisessä anomuksessa vuodelta 1775. Käännöksiä tehtiin lähinnä venäjänkielisistä dokumenteista, sillä muita kieliä ymmärrettiin laajalti.⁸ Suomen kieltä asiakirjoista löytyy lähinnä yksittäisinä lausahduksina tai sanoina, kuten vuonna 1721, kun vartiossa ollutta venäläistä sotilasta oli haukuttu koiraksi.⁹

Venäjän kielen taito ei vaikuta olleen kovin yleinen, vaikka se nähtiin arvokkaana niin kirjurin kuin muidenkin hallintomiesten tehtävissä. Kielitaito helpotti kanssakäymistä venäjänkielisten asukkaiden, kaupungissa majailevien venäläisten sotilaiden ja keskushallinnon kanssa. Esimerkiksi raatimies Werner Wulffert hoiti raatimiehentoimensa lisäksi sihteerin sekä kielenkääntäjän tehtäviä. Lisäksi hän vastasi majoituksen organisoimisesta eli kasarmien ulkopuolella majoitusta tarvitsevien venäläisten sotilaiden sijoittamisesta viipurilaisiin kotitalouksiin. Sotilaiden pidempi- ja lyhyempiaikainen majoittaminen porvariskoteihin aiheutti usein kritiikkiä niin viipurilaisten kuin sotilaidenkin suunnalta, joten erityisesti majoitusasiassa venäjän kielen taito oli välttämätön.¹⁰ Maistraatissa puhutuista kielistä tiedetään vain vähän, mutta oletettavasti todistajia kuultiin kaikilla kaupungissa käytetyillä kielillä ja toisinaan puheita siis jouduttiin kääntämään muille läsnäolijoille ja pöytäkirjaa varten. Maistraatissa ja raastuvanoikeudessa käytettiin todennäköisesti tulkkeja tai raatimiehet toimivat tulkkeina, sillä esimerkiksi suomea ei monikaan hallinnut riittävän hyvin. 1700-luvun puolimaissa kauppias Hans David Sesemannia syytettiin pormestari Nicolaus Jaenischin kimppuun hyökkäämisestä ja kunnianloukkauksesta. Kadulla tilannetta todistaneet kaupungin aksiisipalkolliset¹¹ Marcus Polak ja Simon Rassenius oli kutsuttu

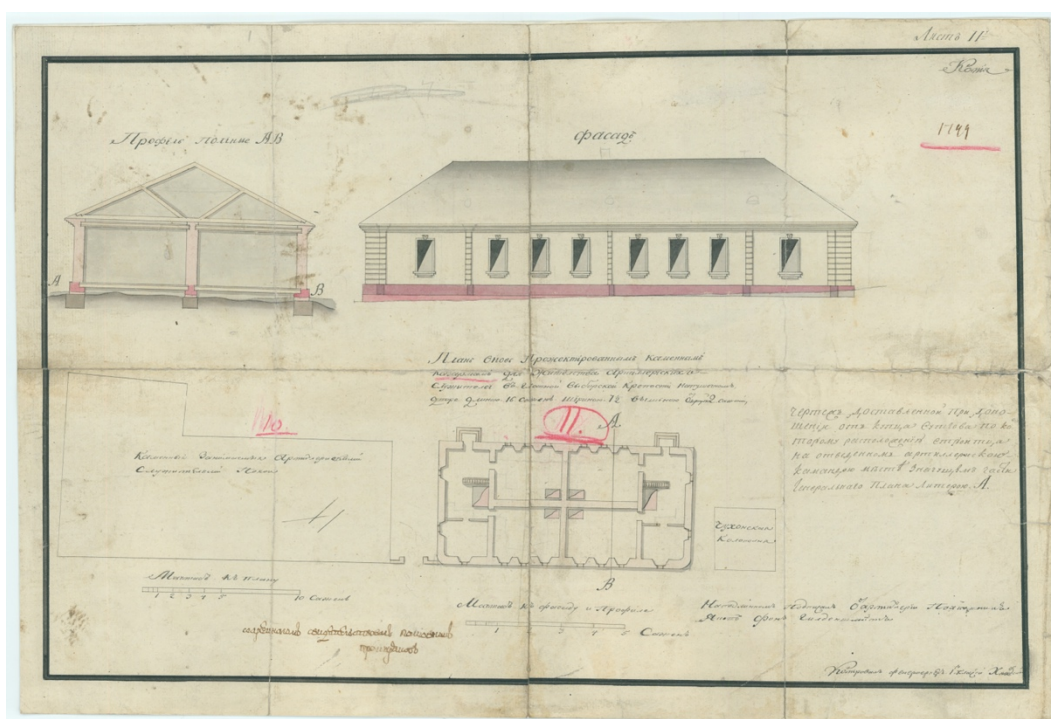
⁸ Ruuth & Halila 1974, 70; Ruuth & Kuujo 1975, 55, 178; Einonen 2018, 68–69.

⁹ Kansallisarkisto, Viipurin maistraatti 18.12.1721.

¹⁰ Ruuth & Kuujo 1975, 174; Einonen 2018, 69–70.

¹¹ Aksiisit olivat valmiste- ja kulutusveroja, ja aksiisipalkolliset veronkantoon osallistuneita henkilöitä. Ks. esim. *Svenska Akademiens Ordbok*, hakusana accis. Aksiisipalkollisista 1600-luvun Tukholmassa ks. Vuorela [Einonen], Piia 2000. Pikkutullin voimaansaattamisen aiheuttamat konfliktit Tukholmassa 1620-luvulla. Teoksessa *Rikos historiassa*. Toim. Olli Matikainen. Jyväskylän historiallinen arkisto vol. 5. Jyväskylä: Kopijyvä, Jyväskylän historiallinen yhdistys.

raastupaan kuultaviksi, ja heille annettiin lupa todistaa suomeksi, koska he ymmärsivät sitä paremmin ("wiederholte und zwar in Finnischer Sprache, auf daß selbige es desto besser verstehen könnten")¹². Todistajat kertoivat myös Sesemannin käyttäneen suomea, vaikka suku oli lähtöisin Saksasta ja tullut Viipuriin jo 1600-luvun puolimaissa.¹³ Tämä kuvaa hyvin monikielisten henkilöiden mahdollisuuksia tilannesidonnaiseen kielenkäyttöön.¹⁴

Viipurissa asui jatkuvasti suuri määrä venäläistä sotaväkeä, jonka majoittamiseksi kaupunkiin rakennettiin kasarmeja 1700-luvulta lähtien. Tämä rakennuspiirustus vuodelta 1799 sisältää suunnitelman tykistön asumukseksi. Viipurin insinöörikomennuskunnan linnoitus- ja rakennuspiirustusten arkisto (MMA). Vanha linnoitus. Tykistökasarmi nro 11 (1799–1799). Kansallisarkisto.

Maistraatin pöytäkirjakieleksi oli 1700-luvulla valittu saksa, mutta ruotsi palautettiin hallintokieleksi vuonna 1812. Hallintomiehiltä alettiin vaatia ruotsin kielen osaamista, ja eräs notaari joutui jopa jättämään tehtävänsä puutteellisen

https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/88640/Jyv%C3%A4skyl%C3%A4n_historiallin_en_arkisto_5_edit_A4.pdf?sequence=1&isAllowed=y (viitattu 19.8.2026).

¹² Kansallisarkisto, Oikeuskollegion arkisto, Maistraatin valitus A. J. Boismania, H. D. Sesemannia ja käsitaeseppä Strömiä vastaan näiden hullun ja kapinallisen käytöksen johdosta 1751. Ks. myös Ruuth & Kuujo 1975, 124.

¹³ Oikeuskollegion aktissa juttuun on liitetty myös muita vastaavia tapauksia. Kansallisarkisto, Oikeuskollegion arkisto, Maistraatin valitus A. J. Boismania, H. D. Sesemannia ja käsitaeseppä Strömiä vastaan näiden hullun ja kapinallisen käytöksen johdosta 1751; Ruuth & Halila 1974, 76; Ruuth & Kuujo 1975, 53.

¹⁴ Ks. myös Tandefelt 2002, 14; Schweitzer 2008, 361–362.

kielitaidon vuoksi. Lisäksi asiakirjat tuli toimittaa oikeuteen ruotsiksi, mistä asessori Adolf Krogius muistutti vuonna 1814 keisarilliseen määräykseen vedoten. Krogius jopa totesi, ettei hyväksynyt erään tapauksen yhteydessä oikeuteen toimitettua venäjänkielistä kirjelmää, jota hän ei ymmärtänyt. Käytännöt asiakirjojen osalta vaikuttavat kuitenkin jatkuneen pitkälti ennallaan, ja tarvittaessa turvauduttiin kielenkääntäjiin. Kielenkääntäjiä oli käytetty jo suurvalta-ajalla, ja vaikka 1700-luvulla kielenkääntäjinä toimivat lähinnä raatimiehet ja sihteerit, raadilla oli myöhemmin käytössään myös koulutettuja kielenkääntäjiä.¹⁵ Suhtautuminen kieleen oli ennen kaikkea käytännöllistä.

Arkinen kielenkäyttö

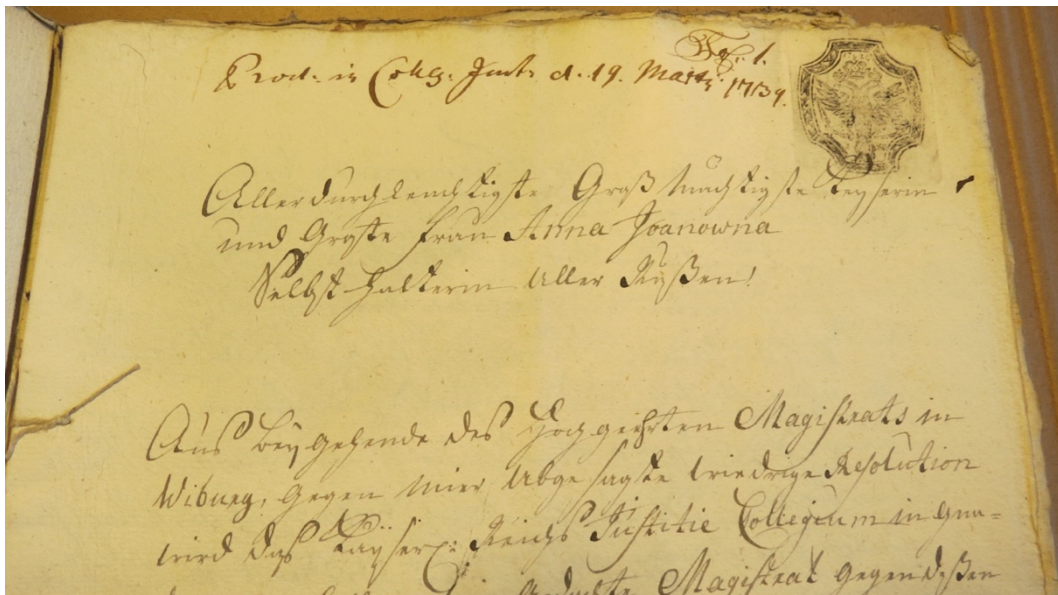
Yksilöllisen kielitaidon tai arjessa käytettyjen kielten jäljille on vaikea päästä, mutta jonkinlaisia vihjeitä asiakirjoista toisinaan löytyy. Vuonna 1730 julkaistu, jumalanpalveluksissa julistettu etsintäkuulutus paljastaa, että Pohjanmaan rykmentistä oli karannut sotilas, jonka kerrottiin olevan 15-vuotias, kasvoiltaan punainen, ruskeahiuksinen ja puhuvan venäjää, ruotsia ja suomea. Lisäksi annettiin tarkka kuvaus vaatetuksesta ja kerrottiin, miten toimia, mikäli häneen törmää.¹⁶ Kielten osaamisen tuominen esiin etsintäkuulutuksessa ei ollut tavallista, joten karanneen nuoren sotilaan kielitaito oli aikalaisten näkökulmasta jollakin tapaa huomionarvoinen. Oli mahdollista, että venäjänkielentaitoinen karkuri oli matkalla itään, sillä Venäjän ja Suomen rajaseudulla oli helppo kadota.¹⁷ Lisäksi Viipuri oli tärkeä kauttakulkupaikka niin idän kuin lännenkin suuntaan ja laittoman kulkijan oli mahdollista sulautua muiden matkaajien joukkoon.

¹⁵ Kansallisarkisto, Viipurin kämnerinoikeus 17./29.10.1814, ks. myös esim. 29.9./11.10.1815 §1 ja 29.2.1820 §2; Ruuth & Kuujo 1975, 174; Ruuth & Kuujo 1981, 8; Tandefelt 2002, 49, 55–56; Einonen Piia 2013(a). Myyttinen Viipuri ja monikielinen todellisuus – Etnisen alkuperän ja kielen merkitys 1800-luvun alun kaupunkiympäristössä. *Historiallinen Aikakauskirja* 1/2013, 8–9. Kaksoispäiväystä käytettiin osassa asiakirjoista muutaman vuoden Vanhan ja ”Uuden” Suomen yhdistymisen jälkeen, koska suuriruhtinaskunnassa käytettiin gregoriaanista kalenteria, joka erosi muun keisarikunnan ajanlaskusta 12 päivää.

¹⁶ Kansallisarkisto, Viipurin maistraatin arkisto, Acta 1730, 18.4.1830 pormestari Krompeinin allekirjoittama etsintäkuulutus; vrt. esim. Kansallisarkisto, Viipurin maistraatin arkisto, Acta 1730, 19.7.1730 kaupunginsihteerin Krompeinin allekirjoittama etsintäkuulutus; Einonen 2018, 71.

¹⁷ Paloheimo, Maare 2012. *Business life in pursuit of economic and political advantages in early-nineteenth-century Finland*. Väitöskirja. Jyväskylä: University of Jyväskylä. 130–131; Einonen, Piia & Frigren, Pirita & Hemminki, Tiina & Uotila, Merja, Leipä taivalten takana. Liikkuminen 1800-luvun alun Suomessa. *Ennen ja nyt* 5/2016, <https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108763/63760>.

Kieltä ja etnisyyttä punnittiin Viipurin maistraatissa usein erityisesti keskusteltaessa porvarisoikeuksien myöntämisestä. Porvarisoikeus tarkoitti maistraatin myöntämää oikeutta kaupan harjoittamiseen tai asemaa käsityöläismestarina. Hakijoita arvioitaessa kuultiin kauppiaita ja ammattikuntien edustajia ja pyrittiin pitämään porvareiden määrä sopivana niin, että palvelut mutta myös ammatinharjoittajien elanto turvattiin.¹⁸ Porvareiksi halukkaiden taustaa selvitettiin tarkkaan ja esimerkiksi vuonna 1739 hylättiin M. M. Soltaun¹⁹ anomus. Soltau oli harjoittanut krouvinpitoa Pyhän Annan Kruunun sillan pielessä ja hoitanut taloudelliset velvoitteensa, mutta porvarisoikeutta hänelle ei haluttu myöntää. Krouvin pitäminen eli ”kapakointi” oli porvariselinkeino, jolla erityisesti kaupungin köyhät asukkaat, kuten leskivaimot, elättivät itsensä. Maistraatti perustelikin anomuksen hylkäämistä sillä, että porvarisleskiä ja porvareiden lapsia oli paljon ja että heille krouvinpito on ainoa tapa elättää itsensä.²⁰ Ensisijaisena pyrkimyksenä oli siis turvata kaupunkilaisten toimeentulo.

Maistraatin päätöksistä oli 1700-luvulla mahdollista valittaa oikeuskollegioon, seuraavalla vuosisadalla taas senaatin talousosastolle. Kuvassa Soltaun valituskirjelmän alku. Valokuva: Piia Einonen.

¹⁸ Ks. Einonen 2013a.

¹⁹ Soltau mainittiin aikaisempana ruotsalaisena vänrikkinä, joten hän oli jättänyt sotilasuran jo taakseen.

²⁰ Kansallisarkisto, Oikeuskollegion arkisto, Entisen ruotsalaisen vänrikin M. M. Soltaun valitus, että Viipurin maistraatti on hylännyt hänen hakemuksensa porvarisoikeuksista 1739; Einonen 2018, 74–76.

Soltau valitti päätöksestä ja korosti kovaa työtään kaupungissa, mutta epäili maistraatin suhtautuvan häneen varauksella ennen kaikkea ”ruotsalaisen nasaaliäänteen” (”ein Schwedischer Nasal”) vuoksi. Soltaun tausta kuvaakin hyvin Viipurin monikulttuurista luonnetta: hän oli kotoisin Lyypekestä ja palvellut Ruotsin armeijassa. Itse hän korosti kuitenkin olevansa Venäjän alamainen, koska hänellä oli Venäjällä kiinteää omaisuutta. Koska Soltau ei voinut vedota viipurilaisuuteensa, hän pyrki korostamaan venäläisyyttään, mutta ilmeisen heikolla menestyksellä.²¹

Viipurissa puhuttiin niin suomea, ruotsia, saksaa kuin venäjääkin, mutta niiden lisäksi löytyi myös esimerkiksi italiaa ja hebreaa puhuvia asukkaita, kuten ravintoloitsija Johan Motti ja Viipuriin kotiutunut juutalainen läkkiseppä Jacob Weikain, joka säästy karkotukselta 1930-luvulla. Motti piti ravintolaa ja kestikievaria Viipurissa 1790-luvulta lähtien. Esimerkiksi matkakuvauksessa vuodelta 1829 todetaan Viipurin olleen kuuluisa kolmesta seikasta: linnasta, herkullisista rinkeleistä ja signor Mottin mainiosta ravintolasta.²² Koska Viipuri oli myös vilkas kauppa- ja kauttakulkukaupunki, kaupungin arjessa kuului paljon muitakin kieliä. Ulkomaalaiset kauppalaivat vierailivat satamassa säännöllisesti, ja eräässä aikalaisdokumentissa mainittiin Viipurissa olleen runsaasti myös englantilaisia, ranskalaisia ja espanjalaisia.²³

Viipurin osalta monikielisyyttä on korostettu, ja kaupunki olikin poikkeuksellinen, joskaan ei aikansa kontekstissa ehkä kuitenkaan ihan niin poikkeuksellinen kuin millaisena se on ollut tapana esittää. 1800-luvun alkupuolella lähes kaikki suurimmat suomalaiset kaupungit olivat monikulttuurisia ja monikielisiä, ja esimerkiksi venäläisiä varuskuntia oli useissa paikoissa. Viipuri olikin tyypillinen rajakaupunki, jonka väestörakenteeseen vuosisadat Venäjän ja Ruotsin valtakuntien rajamaastossa sekä vilkkaana kauppakaupunkina olivat lyöneet leimansa.²⁴

²¹ Einonen 2018, 75–76.

²² Ruuth & Kuujo 1981, 43; Tihmeneva, Tatjana 2001. Selityksiä ja matkakertomuksiin liittyvää aineistoa. Teoksessa *Kesäyön lumoa kohti. Venäläisiä matkakuvauksia 1800-luvun alun Suomesta*. Laatinut ja selityksin varustanut Tatjana Tihmeneva, suomentanut Erkki Peuranen. Turku: Enostone 2001, 263; Einonen 2015.

²³ Kansallisarkisto, Senaatin talousosaston anomusdiaari, AD 32/149 1823; ks. myös Einonen 2021.

²⁴ Knapas, Rainer 2003. Viipurin kulttuurista 1750–1850 – historiankirjoitusta ja ongelmia. Teoksessa *Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 14*. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, 53, 57; Einonen 2013a.

Venäläisyys

Viipurissa oli runsain määrin Venäjältä 1700-luvun kuluessa tulleita suurkauppiaita sekä rihkama- ja elintarvikekauppiaita. Kieli ja etninen tausta olivat selkeästi venäläisiä omaksi ryhmäkseen erottavia tekijöitä, mutta lisäksi uskonto, tavat ja kulttuuriset sekä taloudelliset seikat erottivat heitä muista kaupunkilaisista. Venäläiskauppiat näkyivät kaupungin arjessa jo yksinomaan sen vuoksi, että he pitivät kauppapuotejaan auki sunnuntaisin, mikä oli ristiriidassa luterilaisten näkemysten kanssa. Yleisemminkin kreikkalaiskatolisuus näyttäytyi luterilaisille ja katolilaisille vieraana, ja jopa kaupunkihallinnon asiakirjoissa ortodoksisuuteen viitattiin termillä ”vieras” uskonto vuonna 1815. Uskonnollisesti Viipuri lukuisine seurakuntineen vaikuttaa kuitenkin olleen suvaitsevainen kaupunki, mistä todistaa esimerkiksi se, että kaupunki houkutteli puoleensa juutalaiskäännynnäisiä Baltian alueelta.²⁵

Laajentuva kauppias- ja käsityöläisryhmä mahdollisti sen, että venäläiset saattoivat elää ja seurustella lähinnä keskenään, kuten Helsingissäkin oli tapana. Kauppiaiden ja käsityöläisten lisäksi Viipurissa majaili suuri määrä venäläistä sotaväkeä. Erityisesti 1700-luvun alkupuolisko todisti ennenkokematonta väestöllistä muutosta, kun Viipuriin ja sen ympäristöön sijoitettiin useita jalkaväkirykmenttejä. Kun mukaan lasketaan sotilaiden vaimot ja lapset, oli Viipurissa sotilaita ja varuskunnan mukana kaupunkiin tullutta väkeä yli kaksi kertaa niin paljon kuin varsinaisia asukkaita.²⁶

Viipuriin sijoitettujen venäläisten joukko-osastojen mukana kaupunkiin saapui upseerien vaimoja ja perheitä sekä runsaasti kaupustelijoita ja pappeja, mutta myös käsityöläisiä. Eräs käsityöläisistä oli räätäli Matthias Notkolin, jonka Viipurin linnan ylikomendantti Peter Stupischen oli houkutellut Viipuriin. Venäläisten asukkaiden ja sotilaiden perheineen oli oletettavasti vaikea asioida venäjää osaamattomien käsityöläisten kanssa, joten he halusivat käsityöläismestareiksi venäläisiä ammatinharjoittajia. Nimestään päätellen

²⁵ Ruuth & Kuujo 1981, 43–44; Einonen Piia 2013(b). Venäläiset Viipurissa: kielellisiä, kansallisia ja kulttuurisia ristiriitoja 1800-luvun alkupuolella. *Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 17. Monikulttuurisuuden aika Viipurissa*. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, 35–36.

²⁶ Venäläistä sotaväkeä oli kaupungissa ja sen liepeillä ennen vuotta 1740 noin 1600–4450 miestä. Kaukiainen, Yrjö 2013 (a). ”Asutus- ja väestökehitys”. Teoksessa *Viipurin läänin historia IV. Vanhan Suomen aika*. Toim. Yrjö Kaukiainen & Risto Marjomaa & Jouko Nurmiainen. Joensuu: Karjalan Kirjapaino Oy, Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseuran, 221; Kaukiainen, Yrjö 2013 (b). Vanha Suomi Pietarin sotilaallisena suojavyöhykkeenä. Teoksessa *Viipurin läänin historia IV. Vanhan Suomen aika*, 268, 273; Paaskoski Jyrki 2013. Vakiintuvat olot. Teoksessa *Viipurin läänin historia IV. Vanhan Suomen aika*, 61; Einonen 2013a, 13–14, 16; Einonen 2013b, 47.

Notkolin oli etniseltä taustaltaan suomalainen, mutta hän oli saanut oppinsa Pietarissa. Notkolin pyrki Viipurissa räätälimestariksi, mutta ammattikunnassa häntä vastustettiin. Notkolinia pidettiin epäpätevänä ja osaamattomana, minkä nähtiin olevan seurausta oppivuosista Pietarissa. Venäjän ammattikuntalaitos oli vähemmän säädelty ja avoimempi kuin ruotsalainen, joten sen ei katsottu takaavan kunnollista oppia. Notkolinia vastustava ammattikunta kritisoi myös hänen ulkomaalaisuuttaan ja ulkopuolisen mestarin valitsemisen vaikutusta heidän lapsiinsa sekä täysinoppineisiin kisälleihin, joista toivottiin seuraavia mestareita. Mestarivalinnoissa korostettiin yleisestikin pyrkimystä taata ensisijaisesti toimeentulo kaupungin omille pojille.²⁷ Hyvin samaan tapaan kuin Notkolinia vastustettiin 1760-luvulla, argumentoitiin usein myös seuraavalla vuosisadalla, kun kiisteltiin oikeudesta käsityön harjoittamiseen Viipurissa. Lisäksi näissä riidoissa olivat usein vastakkain juuri venäläiset ja muut kaupunkilaiset.²⁸

Venäläisiä sotilaita Suomessa 1800-luvun alkuvuosikymmeninä. Kuva: Historian kuvakokoelma, Museovirasto.

²⁷ Kansallisarkisto, Oikeuskollegion arkisto, Viipurin räätälien ammattikunnan valitus Matthias Notkolinista koskien porvaris- ja mestarioikeuksia 1761; Vainio-Korhonen 1998, 134–143; Einonen 2013a, 10–14; Kaukiainen 2013, 221.

²⁸ Ks. Einonen 2013a, 9–15; Einonen 2013b, 38–41.

Matthias Notkolinilla oli kuitenkin vaikutusvaltaisia puolestapuhujia. Maistraatin näkemyksen mukaan kaupungista ei löytynyt Notkolinin kaltaista, kunnollista naistenvaateräätäliä, joka hallitsisi muuttuneen muodin virtaukset. Kulutuskulttuuri olikin muutoksessa 1700-luvulla, ja tämä näkyi erityisesti vaatetuksessa: harvalukuisille naisväenrääätäleille oli runsaasti työtä muodinmukaisten vaatteiden ompelemisessa. Notkolinin puolesta kirjelmöi myös ylikomendantti Stupischen, joka kertoi Notkolinin tehneen naistenvaatteita Pietarissa sekä hänen perheelleen että muille säätyläisille ja porvaristolle. Notkolinin mestarinoikeuksien kohtalosta ei ole tietoa, mutta ylikomendantin lausunnosta päätellen hänellä riitti työsarkaa upseerien rouvien vaatettamisessa, oli hän rääätälimestari tai ei.²⁹ Tapaus todistaa myös venäläisen sotaväen huomattavasta taloudellisesta ja kulttuurisesta merkityksestä, joka heijastui aina materiaalliseen kulttuuriin saakka.

Venäläisen vaikutuksen vahvistuessa Viipurin katukuvaan ilmaantuivat 1700-luvulla maaorjat, joita tuli kaupunkiin omistajiensa mukana. Jopa jotkut viipurilaisperheet omaksuivat käytännön, ja heistä tuli maaorjien omistajia. Maaorjat olivat nimenomaan omaisuutta ja työvoimaa omistajiensa kotitalouksissa ja liikeyrityksissä, mutta tarvittaessa heitä saatettiin käyttää jopa pantteina. Maaorjilla ei ollut oikeutta päättää elämästään tai edes avioitumisestaan, ja heidän kohtelunsa saattoi pahimmillaan olla julmaa. Maaorjat olivat kuitenkin Viipurissa vain pieni joukko, sillä vuonna 1812 heitä oli virallisesti 106 Viipurin kaikkiaan noin 2900 asukkaasta. Kaupungissa liikkui tosin myös paperittomia, kenties karanneita tai piilottelevia venäläisiä maaorjia. 1800-luvun alkuvuosikymmeninä maaorjien asema oli kuitenkin muutoksessa, ja monet heistä saivat vapautensa 1820-luvulla. Osaavat käsityöläiset tai kauppiaat saattoivat päätyä jopa porvareiksi maaorjataustasta huolimatta.³⁰

Suomen kieli ja viipurilaisuus

Kansallisessa historiankirjoituksessa Viipuri on usein haluttu nähdä suomalaisena ja suomenkielisenä kaupunkina. Viipuria on tutkittu ja muisteltu 1800-luvun jälkipuoliskon kansallisen heräämisen ja 1900-luvun menetyksen aiheuttaman trauman tirkistysaukoista, jolloin kuva Viipurista ja sen historiasta

²⁹ Vainio-Korhonen, Kirsi 1998. *Käsin tehty – miehelle ammatti, naiselle ansioiden lähde. Käsityötuotannon rakenteet ja strategiat esiteollisessa Turussa Ruotsin ajan lopulla. Historiallisia Tutkimuksia 200*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 46–47, 113, rääätäleistä ja rääätälin työstä ks. myös 45, 60–61, 84–89, naisten ja miesten vaatteista 52–57; Einonen 2018, 73–74.

³⁰ Ruuth & Kuujo 1975, 51–52; Ruuth & Kuujo 1981, 43; Einonen 2018, 41–45.

on jähmettynyt yksiulotteiseksi ja muuttumattomaksi. Kuten Rainer Knapas toteaa osuvasti: ”Viipurin historiaa ja kulttuuria on tavallisimmin viimeisen 150 vuoden aikana tarkasteltu historiallisesti värittyneiden käsitteiden kautta.”³¹

vi med glädje. Denna klass, eller rik-
tigare dessa klasser utöfva också, oak-
tadt sin relativt lägre bildningsgrad ett
ehuru indirekt likväl ganska stort och
märkbart inflytande på stadens andliga
fysionomi. Man erinre sig härvid bland
annat de mångfaldiga sporadiska försö-
ken att i Wiborg etablera finska tid-
ningar. Denna påtryckning på de andra
klasserna skönjes äfven deri att så godt
som hvarje Wiborgsbo förstår och be-
hjelpeligen kan tala finska. Den stora
summa af arbetskraft som denna klass
representerar tvingar bokstafligen de
öfriga klasserne att, åtminstone i språk-
ligt afseende, närma sig densamma. Det
finnes således mycken vixelverkan emel-
lan den finska och stadens öfriga be-

Tulkinnat Viipurin kieliolosuhteista ovat näihin päiviin saakka nojanneet lehtikirjoitukseen, jossa suomen kieli mainittiin eräänlaisena yleiskielenä. *Wiborgs Tidning* 29.11.1865.

Kaupungin historian tutkimus lepää yhä voimakkaasti viipurilaisen Johan Wilhelm Ruuthin perinnön varassa toistaen samalla Ruuthin kansallisen näkökulman sävyttämiä näkemyksiä. Ruuthin tulkinta Viipurin ”kansallisuuksista” (*nationaliteterna*) nojaa *Wiborgs Tidning* -sanomalehdessä vuonna 1865 kolmiosaisena julkaistuun artikkeliin ”Wiborgs fyra nationaliteter”. Kirjoitus on mielipidekirjoituksen kaltainen, suomalaiskansallisen ajattelun sävyttämä ja poleeminen teksti, jonka kirjoittajaa ei mainita. Ruuth kuitenkin epäilee artikkelin olevan peräisin Johannes Alfthanin³² kynästä. Teksti kirvoitti

³¹ Knapas 2003, 53, ks. myös laajemmin.

³² Alfthan oli lehden entinen toimittaja ja kiihkeä viipurilaisen liberalismien edustaja, joka asettui fennomanian ja svekomanian väliin, mutta korosti suomen kielen ja suomalaiskansallisen ajattelun merkitystä samaan tapaan kuin artikkelissakin julistettiin. Hirn Sven, 1998. Alfthan, Johannes. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. *Studia Biographica*

useita kriittisiä ja kipakoita vastauksia, joita Ruuth ei tulkinnoissaan huomionnut.³³ Myös usein esitetty käsitys suomen kielen asemasta eräänlaisena yleiskielenä, *lingua francana*, jota kaikki osasivat auttavasti puhua ja ymmärsivät ("så godt som hvarje Wiborgsbo förstår och behjelpigen kan tala finska")³⁴ tulee suoraan tästä kansallisuusajattelun sävyttämästä lehtiartikkelista ja toistuu tutkimuksissa. Kenties suomi olikin tekstinkirjoitusajankohtana 1860-luvulla arkisen kanssakäymisen kieli, mutta ennen 1840-lukua näin ei vaikuta olleen.

Usein juuri suomi ja venäjä tuottivat aikalaisille ongelmia. Kämnerinoikeuteen kutsutut todistajat paljastivat toisinaan, että he eivät olleet ymmärtäneet, mitä vieraalla kielellä oli puhuttu; lähinnä erilaiset loukkaavat ilmaukset tunnettiin yleisesti yli kielirajojen. Esimerkiksi vuonna 1815 katurauhanrikkomusta todistanut, jo kahdeksan vuotta Viipurissa asunut venäläismies kertoi, ettei hän ollut ymmärtänyt, mitä suomeksi oli puhuttu. Eräs todistaja puolestaan totesi vuonna 1830, ettei hän tiennyt mistä muut olivat puhuneet, sillä hän ei osannut suomea. Toisinaan toki myös ruotsi ja saksa aiheuttivat todistajille hankaluuksia.³⁵ On kuitenkin vaikea päätellä, milloin ymmärtämättömyys oli teeskenneltyä, sillä oikeusistuimissa oli yleisestikin tyypillistä vedota tietämättömyyteen. Monikielisessä yhteisössä kielen osaamattomuutta voitiin käyttää syynä, jos syystä tai toisesta asiassa ei haluttu todistaa.

Kun Viipurin maistraattia täydennettiin uusilla raatimiehillä vuonna 1820, kielitaito nostettiin voimakkaasti esiin. Leipuri Johan Ziencke ei vielä tällöin tullut valituksi, sillä vaikka hänen todettiin olevan muuten sopiva raatimieheksi, hän osasi vain saksaa. Maistraatti katsoi kuitenkin, että järjestysraatimiehen tuli osata sekä venäjää että suomea, jotka olivat alueen tavallisimmat kielet ("mäst gängse språken"). Kielikysymys oli selvästikin herättänyt maistraatissa keskustelua, sillä konseptipöytäkirjaan oli kirjattu, että järjestysraatimiehen piti osata venäjää, ruotsia ja suomea, mutta ruotsi oli sittemmin vedetty yli. Venäjä ja suomi olivatkin epäilemättä jo tällöin käytetyimmät kielet, kun taas ruotsi oli

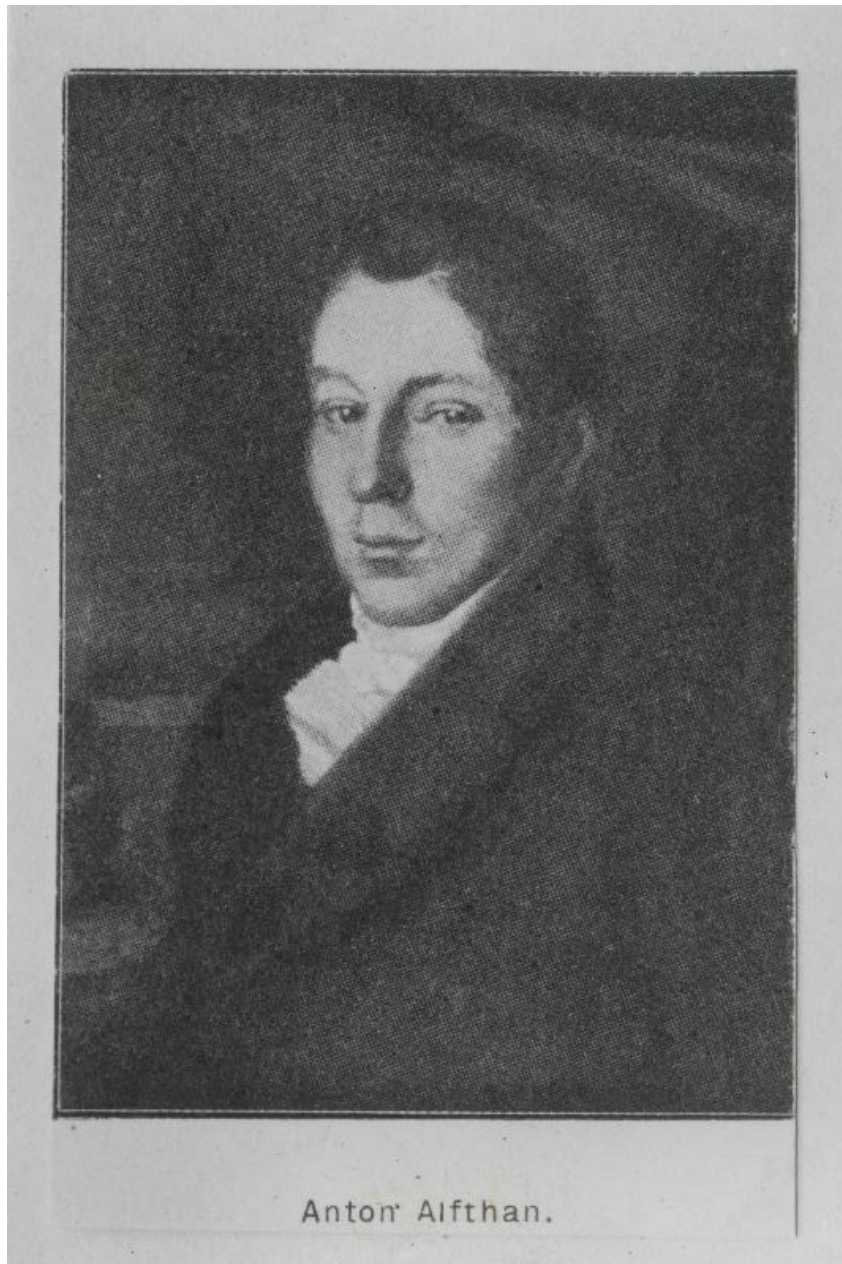
4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-002808> (viitattu 22.9.2025).

³³ *Wiborgs Tidning* 29.11.1865, 2.12.1865, 6.12.1865, 9.12.1865, 27.12.1865, 3.1.1866, 10.1.1866, 24.1.1866. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot (<https://digi.kansalliskirjasto.fi/>, viitattu 22.09.2025); Ruuth, J. W. 1906. *Viborgs stads historia I–II*. Helsingfors: Viborgs stad, 793 (viite 2), 896.

³⁴ *Wiborgs Tidning* 29.11.1865. Lainaus s. 2, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1114453?page=2> (viitattu 22.09.2025); Ruuth & Kuujo (1981) 42; Tandefelt 2002, 46; Einonen 2013a, 6.

³⁵ Todistajien kieliongelmistä esim. Kansallisarkisto, Viipurin kämnerinoikeus 17./29.5.1815, 18./30.8.1815, 7.2.1820, 2.3.1820, 15.6.1826, 27.7.1826, 2.3.1837; venäläisestä todistajasta 20.8./1.9.1815; Einonen 2013a, 9.

1800-luvulla nimenomaan hallinnon kieli. Maistraatti lähestyi siis hallintomiesten kielikysymystä ennen kaikkea käytännöllisestä näkökulmasta.³⁶

Kuvassa on toimittaja ja kustantaja Johannes Alfthanin (1830–1893) isä, viipurilainen tukkukauppias ja kynttilätehtailija, kuvernementinsihteeri Anton Alfthan (1792–1854). Alfthankaan ei saanut tukkukauppaoikeuksiaan heti, vaan valitti senaatin talousosastoon hylätystä anomuksestaan. Alfthanin mielestä hänelle olisi syntyperäisenä viipurilaisena ja kauppiaiden jälkeläisenä tullut myöntää oikeudet pikemmin kuin ulkomaalaisille. Maistraatti kuitenkin epäili Alfthanin kaupallista osaamista.³⁷ ELKA; reprokuva Kansallismuseo.

³⁶ Kansallisarkisto, Viipurin maistraatti 28.8.1820 (puhtaaksikirjoitettu pöytäkirja ja konseptipöytäkirja). Ks. myös Tandefelt 2002, 27, 29, 56; Einonen 2013a, 8–9. Zienckesta Ruuth 1906, 788.

³⁷ Einonen 2013a, 10.

Etnisten, kielellisten, uskonnollisten ja kulttuuristen ryhmien lisäksi Viipurilla oli vahva paikallinen identiteettinsä, viipurilaisuus, jota asema itärajan turvaajana ja Ruotsin vallan aikainen etäisyys keskusvaltaan olivat olleet omiaan vahvistamaan. Lisäksi vuosisadan mittainen ajanjakso osana Venäjän keisarikuntaa ja Suomesta erillisen Vanhan Suomen keskuksena vaikutti merkittäväällä tavalla viipurilaiseen elämänmuotoon ja kulttuuriin. Monikulttuurisessa kaupungissa viipurilaisuus oli erityisesti hallintomiesten käyttämä määritelmä, sillä se ylitti etniset ja kielelliset erot, ja korosti kaupungin yhtenäisyyttä vallankin suhteessa keskusvaltaan vaatimuksineen. Vaikka viipurilaisuutta määriteltiin tilannekohtaisesti, se vaikuttaa olleen monille keskeinen identiteetin rakennusaine.³⁸

Lopuksi

Viipurissa kielelliskulttuurinen moninaisuus oli arkipäivää. Kieltä käytettiin sujuvasti tilanteesta ja tarpeesta riippuen: perheenjäsenille, palvelusväelle ja naapureille puhuttiin eri tavalla ja mahdollisesti eri kielellä kuin virallisemmissa tilanteissa tai elinkeinoa harjoittaessa. Kieleen ja kommunikointivaikeuksiin suhtauduttiin ennen kaikkea käytännöllisesti. Todellisuus oli kuitenkin monisärmäisempi kuin 1800- ja 1900-luvun vaihteen suomalaiskansallisesti sävyttyneessä tutkimuksessa ja myöhemmin siihen nojanneessa historiankirjoituksessa on tuotu esiin.

Kaupungin asukkaiden sosiaalinen ja taloudellinen asema oli osin kytköksissä etniseen alkuperään, ja ristiriitatilanteet avaavatkin näköaloja arjen kielenkäyttöön, etnisyydellä argumentoimiseen sekä aikalaisten näkemyksiin muista kansallisuuksista. Etnisiä ryhmiä erottavat kulttuuripiirteet, kieli ja tavat loivat näkyviä sekä näkymättömiä raja-aitoja, joille konfliktitilanteissa annettiin korostettu merkitys. Omaa asemaa pyrittiin puolustamaan tarttumalla eroihin ja leimaamalla vastapuoli ulkomaalaiseksi tai ulkopuoliseksi, mikä oli tavallista myös muissa kaupungeissa. Viipurilaiset identifioivat itsensä, muut kaupunkilaiset ja vieraat kulkijat lähinnä kahden kategorian kautta: porvarit ja porvariston ulkopuoliset ryhmät sekä viipurilaiset ja ei-viipurilaiset. Myös kieleen ja etniseen alkuperään liittyviä määreitä, kuten venäläinen, ulkomaalainen tai vieras, käytettiin toisinaan. Tämäkin korostaa venäläisten erillisyyttä, sillä muita Viipurin väestöryhmiä ei nostettu samalla tapaa esiin.

Asiakirjat paljastavat, että jo 1700-luvulla henkilöiden kielenkäyttöä arvioitiin osana heidän tunnettuuttaan ja taustaansa. Ruotsalaisen nasaalin

³⁸ Einonen 2013a, 9–11.

tunnistaminen ja sen nostaminen esiin aikalaiskeskusteluissa kuvaa konkreettisesti sitä, kuinka herkällä korvalla 1700-luvun Viipurissa yksilön puhetapa ja ääntämys paljastivat hänen taustansa. Henkilön identifioimiseksi oli olennaista tietää, mistä hän oli kotoisin, ja millä asialla ja oikeutuksella hän kaupungissa liikkui.

Kieli ja kulttuuri ovat lähteistä vaikeasti tavoitettavissa, mutta siitä huolimatta ne olivat olennainen osa aikalaisten arkea, ajattelua ja identiteettiä. Viipurilaiset määrittelivät ja luokittelivat toisiaan kielen ja etnisen taustan perusteella, mutta emme tiedä, miten he itse käyttämänsä käsitteet ymmärsivät. Vaikka siis aineistot tarjoavat pilkahduksia monikulttuurisen kaupungin arjesta, jää aikalaisten laajempi kielelliskulttuurinen todellisuus kuitenkin tavoittamattomiin.